

Tadeusz Ceynowa

Uniwersytet Szczeciński, Szczecin | Instytut Nauk Teologicznych
ORCID: 0000-0002-8105-8823, e-mail: tceynowa@interia.pl

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ „FRANCISZKANIE NA POMORZU”, KOSZALIN 7 MAJA 2024 ROKU

Włączenie w granice państwa polskiego ziem niemieckich (na zachód od Odry) – co postawiła Wielka Trójka – spowodowało, że Kościół katolicki stanął przed bardzo trudnymi wyzwaniem duszpasterskimi. Aby temu zaradzić, prymas August Hlond, z mandatu Stolicy Apostolskiej, utworzył tymczasowe administracje apostolskie. Jedną z nich, największą terytorialnie, była Administracja Apostolska Kamińska, Lubuska i Prałatury Piłskiej z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim. Na jej czele stanął ks. Edmund Nowicki, który swój urząd objął 1 września 1945 roku. Przed pierwszym administratorem postawiono zadanie odbudowania na nowo struktur kościelnych i religijnych. Wiele kościołów i świątyni (w większości poprotestanckich) wymagała gruntownych remontów lub odbudowy, inne stały puste, ograbione z paramentów liturgicznych. Osiedlającej się na terytorium administracji polskiej ludności w zdecydowanej większości katolickiej należało zapewnić jak najszybciej opiekę duszpasterską. Sytuacja była bardzo skomplikowana. Brakowało kapłanów. Z ponad dwustu księży pracujących na tych terenach przed wojną, pozostało kilkunastu kapłanów diecezjalnych i dziesięciu zakonnych (oblaci w Szczecinie–Żelechowie, salwatorianie w Białogardzie, sercanie w Grimmem, werbiści w Wałczu oraz misjonarze Świętej Rodziny w Bińczu)¹. Ksiądz Edmund Nowicki za radą kardynała A. Hlonda zwrócił się do wszystkich zakonów i zgromadzeń zakonnych w kraju z prośbą o oddelegowanie do pracy księży na teren mu podległej administracji². W listach apelował do zakonników: „aby wyrzekłszy się chwilowo swoich specjalnych zamiłowań pomogły ratować sprawę Bożą przez oddanie się duszpasterstwu. Po zaradzeniu najbardziej palącym potrzebom

1 Lech Bończa-Bystrzycki, *Kościół katolicki na Pomorzu Zachodnim w latach 1871–1945* (Poznań: PSO, 1995), 57.
2 Grzegorz Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972* (Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2007), 255.

duszpasterskim na Ziemiach Zachodnich mogłyby przystąpić do realizacji swoich celów”³. Sam prymas wysyłając chrystusowców 24 sierpnia 1945 roku stwierdził: „Pójdziecie w nowe warunki – trudne i ciężkie. Ciężkie dla ludu, który osiedla się na zachodzie. Żyje wśród obcych. Nikt mu nie pomaga. On na księdza patrzy jako na doradcę, jako na opiekuna, jako na ojca. Koło tego kapłana się skupia. Tym kapłanem stoi. Była u mnie delegacja z tamtych terenów i powiedzieli mi: Jesteśmy tam i trzymamy się bo mamy księdza. W nim nasza ostoja. Jeśli jego zabraknie, nie wytrzymamy. Otóż kochani, idźcie do nich z pełnym kapłańskim, zakonnym sercem, sercem ojca godnego zaufania. Bądźcie dobrzy dla nich. Mieście serce! Ludzie ci nigdy nie znajdą dobroci, żyją w otoczeniu, które nie budzi zaufania. Ksiądz im pomoże ukochać ten nowy zakątek”⁴. W grudniu, w Częstochowie, na specjalnym spotkaniu dla zakonników zachęcając do pracy na Ziemiach Zachodnich i Północnych dodał: „W tym powinny mieć swój udział zakony, które w przyszłości o tyle będą miały widoki, o ile teraz wykażą się ofiarnym wysiłkiem. Praca na nowych terenach to wielkie posłannictwo zakonów, może największe w historii Polski”⁵. Taką pionierską pracę podjęli ojcowie franciszkanie od Kołobrzegu przez Koszalin do Lęborka i bracia kapucyjni w Pile i Wałczu⁶.

7 maja 2024 roku odbyła się w Centrum Edukacji Formacyjnej w Koszalinie konferencja naukowa zorganizowana przez Instytut Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego zatytułowana „Franciszkanie na Pomorzu”. Ta inicjatywa naukowa wpisała się w trwającą 6–10 maja XI Kapitułę Prowincjalną Prowincji Gdańskiej pw. św. Maksymiliana Kolbego. Wydarzenie z 7 maja rozpoczęło się uroczystą mszą św. pod przewodnictwem bpa Zbigniewa Zielińskiego w koszalińskiej katedrze. Hierarcha podczas kazania w bardzo ciekawy sposób wyraził wdzięczność franciszkanom za podjęcie po 1945 roku wyzwania duszpasterskich na Pomorzu Środkowym, za poświęcenie, oddanie i jednocześnie realizowanie swojego franciszkańskiego charyzmatu. Poniższy fragment oddaje charakter myśli przewodniej wystąpienia: „Pięćdziesiąt lat temu, dzisiaj mówimy to z wielką wdzięcznością, użyczyliście progów tej świątyni na kościół katedralny, gdy powstawała nowa diecezja koszalińsko-kołobrzaska. Jesteśmy wdzięczni zarówno za te zręby duchowej posługi Was franciszkanów konwentualnych, w szczególności sposób zaznaczających swoją obecność na północy naszej rozległej diecezji, jak i za to materialne dziedzictwo, o które dziś staramy się także pieczołowicie dbać. Cieszę się tym bardziej, że towarzyszy tej kapitule prowincjalnej konferencja historyczna o roli Waszego zakonu w odbudowie życia kościelnego na Pomorzu. To bardzo istotna część życia Kościoła w Polsce, zważywszy na bardzo bogate i skomplikowane dzieje tych ziem, jakże odmienne od tych, które piszą historię Polski

3 Dominik Zamiatała, „Zakony męskie wobec problemów duszpasterskich Kościoła na Pomorzu Zachodnim po II wojnie światowej”, w: *Leksykon zakonów i instytucji życia konsekrowanego w Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej*, red. Tadeusz Ceynowa (Koszalin: Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej, 2016), 27.

4 Zamiatała, „Zakony męskie wobec problemów duszpasterskich Kościoła na Pomorzu Zachodnim po II wojnie światowej”, 27.

5 Zamiatała, „Zakony męskie wobec problemów duszpasterskich Kościoła na Pomorzu Zachodnim po II wojnie światowej”, 28.

6 Autor ogranicza się tylko do terenów diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej.

wschodniej, południowej czy centralnej. Przywołując więc te historyczne wydarzenia chcemy także razem z Wami sięgnąć do korzeni już nie tak odległych, związanych z Ewangelią, nie tylko związanych z narodzinami zakonu świętego Franciszka, ale także związanych z powstaniem Prowincji Gdańskiej. To właśnie niespełna czterdzieści lat temu zaistnialiście jako struktura kościelna w ramach franciszkańskiego zakonu. To dla nas także szczególny rys i szczególne wydarzenie, zważywszy, że ta reforma czy powstanie nowej prowincji franciszkanów objęło diecezję między innymi diecezję koszalińsko-kołobrzeską. Warto przywołać te wydarzenia i z pewnością czas tej kapituły, oraz towarzysząca konferencja, będą do tego doskonałą okazją. My zaś raz jeszcze obejmujemy te historyczne wydarzenia wdzięczną pamięcią w nadziei, że to co w przeszłości, będzie ożywiało jeszcze bardziej do budowania dobrej teraźniejszości i owocnej w dobre i bogate dary duchowe, także przyszłości”⁷. Po nawiązaniu do czytań z dnia bp Z. Zieliński, składając życzenia franciszkanom i obradującej kapitule, dodał jeszcze: „Dzisiaj więc, gdy tak bardzo wiele znaczy radosne świadectwo Ewangelii, modlimy się za Was abyście jeszcze głębiej, jeszcze bardziej zgłębili charyzmat swego zakonu i dawali współczesnemu światu, także naszej diecezji, jak najobfitszą radość płynącą ze szczerego przeżywania Ewangelii i zbudowania głębokich więzi z Panem Bogiem. (...) Obradującej kapitule także życzę więc otwartości na światło Ducha Świętego, bogatych owoców tego czasu, i niech one przekładają się na to, czego tak bardzo potrzebuje i na co tak mocno oczekuje współczesny człowiek, świat, Kościół przede wszystkim. Pokój i Dobro”⁸.

Konferencja naukowa składała się z trzech wystąpień. Pierwszy głos zabrał ks. dr hab. Grzegorz Wejman, prof. US, który przedstawił bardzo ciekawy temat *Franciszkanie na Pomorzu przed reformacją*. Mówca zaznaczył, że wiele zakonów średniowiecznych miało swoje konwenty na Pomorzu Zachodnim i Środkowym⁹. Początki ich obecności sięgają XII wieku, co łączy się bezpośrednio z misjami ewangelizacyjnymi Ottona z Bambergu (1124–1125; 1128) i ich konsekwencji – założenia biskupstwa pomorskiego (1140) z siedzibą w Wolinie. Do czasów reformacji pracę podjęli m.in.: benedyktyni, benedyktynki, cystersi, cysterki, kartuzi, premonstratensi, dominikanie, franciszkanie, augustianie, karmelici, joannici, templariusze i krzyżacy. Pierwsi swoją placówkę założyli benedyktyni w Słupi (*Stolpe*) nad Pianą już w 1153 roku. Szybko rozwijająca się rodzina franciszkańska dzieliła się na kolejno powstające prowincje. Klasztory pomorskie należały do saskiej. Kustodia szczecińska obejmowała 6 klasztorów: Szczecin (1240), Przęsław (1251), Gryfice (1264), Choszczno (1285), Pyrzyce (1286) i Drawsko Pomorskie (pierwsza połowa XIV w.). W Lęborku posiadali swój klasztor franciszkanie–obserwanci zwani

7 Zbigniew Zieliński, „Homilia biskupa koszalińsko-kołobrzeskiego Zbigniewa Zielińskiego wygłoszona podczas Mszy św. w trakcie kapituły Prowincji Gdańskiej Franciszkanów Konwentalnych, Koszalin 7 maja 2024 r.”, *Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Diecezjalne* 52, 2 (2024): 56–60.

8 Zieliński, „Homilia biskupa koszalińsko-kołobrzeskiego Zbigniewa Zielińskiego wygłoszona podczas Mszy św. w trakcie kapituły Prowincji Gdańskiej Franciszkanów Konwentalnych, Koszalin 7 maja 2024 r.”, 58.

9 Terytorium diecezji pomorskiej/kamińskiej obejmowało ziemie po obu stronach Odry, tzw. Pomorze Przednie i Tyłne.

w Polsce bernardynami. Pojawili się tam na początku XVI wieku¹⁰. Ksiądz profesor G. Wejman, po przedstawieniu poszczególnych klasztorów konkludował, że rodzina franciszkańska wpisała się na trzy wieki zarówno w pejzaż Szczecina, jak i regionu prowadząc działalność duszpasterską, naukową, charytatywną, a także ucząc uprawy roli, budowy dróg czy ogrodnictwa. Na koniec nawiązał jeszcze do znanych franciszkanów, znanych z imienia i nazwiska (gwardianie, profesorowie). Wyróżnił dwóch – biskupa pomocniczego kamieńskiego Henryka de Apolla (1342–1343) i Jana Knipstro (1497–1556), który stał się propagatorem myśli Marcina Lutera na Pomorzu, uczestnikiem sejmku w Trzebiatowie w 1534 roku i superintendentem Kościoła pomorskiego.

Jako kolejny głos zabrał o. dr Józef Makarczyk OFMConv gwardian klasztoru w Miednikach na Litwie. Z charakterystyczną dla siebie swadą przedstawił zagadnienie zatytułowane *Franciszkanie w Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej wczoraj i dziś*. Prelegent wyszedł od omówienia trudnej sytuacji powojennej na włączonych do Polski terytoriach. W bardzo syntetyczny sposób nakreślił tymczasowość kościelną tzw. administracji gorzowskiej w latach 1945–1972 oraz usilne starania administratorów począwszy od ks. Edmunda Nowickiego do bpa Wilhelma Pluty, aby osiedlająca się ludność miała zapewnioną podstawową opiekę duszpasterską. Ojciec J. Makarczyk następnie wymienił i kolejno scharakteryzował były i obecne placówki franciszkańskie powierzone przez władze w Gorzowie. Większą uwagę poświęcił następującym wspólnotom: Charzyno, Darłowo, Darłówko (dzisiaj w granicach Darłowa), Góra Polanowska (pustelnia), Kołobrzeg, Korzystno, Koszalin, Sławno i Ustka¹¹. W 1972 roku utworzono Diecezję Koszalińsko-Kołobrzeską z siedzibą w Koszalinie i katedrą pw. Niepokalanego Poczęcia NMP. Do tej pory za świątynię tę i parafię pw. św. Józefa odpowiadali ojcowie franciszkanie. W 1974 roku doszło do oficjalnej zamiany, bracia św. Franciszka przeszli do parafii pw. Podwyższenia Świętego Krzyża z możliwością budowy klasztoru, a diecezja przejęła odpowiedzialność za wspólnotę pw. św. Józefa i kościół Mariacki. Jak stwierdził mówca, byli na taką zamianę przygotowani. Podobna sytuacja miała miejsce w Kołobrzegu. Tam do 1972 roku za posługę w całym mieście i okolicach odpowiedzialni byli także franciszkanie. Z chwilą utworzenia diecezji parafię pw. św. Marcina i kościół pw. Wniebowzięcia NMP (konkatedra w ruinach) przejęło duchowieństwo diecezjalne, wcześniejsi duszpasterze pozostali przy parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. Wroga postawa władz komunistycznych¹² pozbawiła franciszkanów parafii w Ustce w 1953 roku. Bardzo interesująca była część wykładu poświęcona poszczególnym postaciom zakonników. Wykładowca znając wielu osobiście lub z bezpośrednich opowiadań, często z humorem relacjonował wydarzenia, czasami zabawne z poszczególnych klasztorów. Na szczególną uwagę zasłużył wieloletni pracownik kurii biskupiej w Koszalinie – o. Piotr Mielczarek.

10 Wiadomo, że klasztor istniał tam w 1526 roku i położony był przy murach miejskich.

11 Do 1992 roku jeszcze Lębork był na terenie diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej.

12 Podobne próby podejmowano w innych parafiach, szczególnie w Kołobrzegu.

Ostatni, trzeci wykład zatytułowany *Zasługi franciszkanów w ratowaniu zabytkowych świątyń Koszalina* wygłosiła Krystyna Bastowska, pracownik Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków z Delegatury w Koszalinie. Znaństwo tematu z racji zatrudnienia, rozległa wiedza i osobiste doświadczenie w pracy z franciszkanami było dodatkowym atutem mówczyni. Najpierw została scharakteryzowana sytuacja w Koszalinie zastana przez pionierów przybyłych do Koszalina. Co bardzo ważne, 10 przedwojennych świątyń należących do różnych wyznań (9 protestanckich) w zasadzie nie ucierpiało w wyniku działań wojennych¹³. Pierwszym polskim kapłanem, który przybył 26 maja 1945 roku z grupą około 450 osadników z Gniezna był o. Nikodem Szałankiewicz OFMConv. Przybyli osadnicy skierowali swoje pierwsze kroki do jedynej niewielkiej świątyni pw. św. Józefa. Plebania była w ruinie. Dokumenty były nietknięte, co ułatwiło pracę duszpasterską. Przybywający nowi przybysze nie mieścili się w małej świątyni. Ojciec N. Szałankiewicz poprosił o przydzielenie mu kościoła Mariackiego. Od 17 czerwca zaczęto sprawować tam msze św. w niedziele i święta. W tygodniu korzystano z kościoła pw. św. Józefa. Początkowo władze sowieckie, jak i polskie nie czyniły przeszkód w zajmowaniu świątyń. Czasami nawet same zabiegały o pozyskanie księdza, który pomagał zaaklimatyzować się przybyszom z różnych stron. Zmiana nastąpiła w połowie 1947 roku. Parafia pw. św. Józefa obejmowała nie tylko całe miasto, ale także rozległy teren z 20 kościołami filialnymi. W kronice parafialnej zapisano: „Pracy mamy wiele, bo obsługujemy cały powiat. Jeździmy do okolicznych wsi” aż po Bobolice. Z wielkim znawstwem K. Bastowska skupiła się w dalszej części wykładu na zmianach wystroju w koszalińskich świątyniach. Całe poszerzone wystąpienie Autorki, z ciekawymi detalami architektonicznymi i z ówczesnie obowiązującym prawem dotyczącym zabytków opublikowano w artykule *O franciszkańskiej historii koszalińskich kościołów w latach 1945–1974*¹⁴. Na koniec dodała, że opieka nad zabytkowymi kościołami to tylko jeden z wielu aspektów posługi franciszkanów sprawowanej z oddaniem przez blisko 30 lat w koszalińskiej parafii. Przekazanie potomnym zabytkowej spuścizny w postaci 10 dawnych kościołów katolickich oraz 78 zborów protestanckich z terenu miasta Koszalina i powiatu koszalińskiego jest niepodważalną zasługą i osiągnięciem.

Konferencja zakończyła się spotkaniem przy kawie, co umożliwiło zadanie pytań wszystkim prelegentom. Wcześniej jeszcze bp Zbigniew Zieliński i przełożeni franciszkańscy podziękowali organizatorowi¹⁵ i licznemu audytorium.

13 Bardziej ucierpiały po wkroczeniu Rosjan.

14 Artykuł ukazał się w *Roczniku Skrzatuskim* 2024 t. 12 (Krystyna Bastowska, „O franciszkańskiej historii koszalińskich kościołów w latach 1945–1974”, *Rocznik Skrzatuski* 12 (2024): 143–168, DOI: 10.69553/rs.2024.12-07).

15 Warto zwrócić uwagę, że w 2016 roku z okazji życia konsekrowanego ukazał się *Leksykon zakonów i instytucji życia konsekrowanego w Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej*, gdzie w placówkach franciszkańskich podano obsadę personalną.

Bibliografia

- Bastowska, Krystyna. „O franciszkańskiej historii koszalińskich kościołów w latach 1945–1974”. *Rocznik Skrzatuski* 12 (2024): 143–168. DOI: 10.69553/rs.2024.12-07.
- Bończa-Bystrzycki, Lech. *Kościół katolicki na Pomorzu Zachodnim w latach 1871–1945*. Poznań: PSO, 1995.
- Wejman, Grzegorz. *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972*. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2007.
- Zamiatała, Dominik. „Zakony męskie wobec problemów duszpasterskich Kościoła na Pomorzu Zachodnim po II wojnie światowej”. W: *Leksykon zakonów i instytutów życia konsekrowanego w Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej*, red. Tadeusz Ceynowa, 26–38. Koszalin: Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej, 2016.
- Zieliński, Zbigniew. „Homilia biskupa koszalińsko-kołobrzeskiego Zbigniewa Zielińskiego wygłoszona podczas Mszy św. w trakcie kapituły Prowincji Gdańskiej Franciszkanów Konwentualnych, Koszalin 7 maja 2024 r.”. *Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Diecezjalne* 52, 2 (2024): 56–60.

Cytowanie chicagowskie:

- Ceynowa, Tadeusz. „Sprawozdanie z konferencji naukowej „Franciszkanie na Pomorzu”, Koszalin 7 maja 2024 roku”. *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 32 (2025): 291–296. DOI: 10.18276/skk.2025.32-17.

Cytowanie oksfordzkie:

- Ceynowa T., *Sprawozdanie z konferencji naukowej „Franciszkanie na Pomorzu”, Koszalin 7 maja 2024 roku*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 32 (2025), s. 291–296. DOI: 10.18276/skk.2025.32-17.